

ДО ДжЕРЕЛ І КЛЮЧІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІФОПОЕТИКИ

(Рецензія на книгу:

Вовк М. Міфо-символічні джерела прозової спадщини Василя Барки: Монографія. – К.: “Основа”, 2010. – 252 с.)

Кожен неординарний автор, знакова письменницька постать – це перш за все особистість, висока духовність якої насичує відчуттям непроминальності людського життя, співпричетності кожної людини до розуміння, відповідальності та творення світу. Це тексти – прості й водночас складні, які промовляють до кожного рецепієнта – немов прихованим універсальним змістом приєднують його до традиційного, осмисленого й твореного багатьма поколіннями образу світу як прояв певної моделі світобачення. Це багатство ідей і невичерпність (*нескінченність*) інтерпретацій, які змушують читати й перечитувати добре знамі тексти, відшукуючи в них нові пласти значень і ключі до розуміння їхньої органічності та значущості. Все це, зокрема, характеризує творчу спадщину письменника-філософа, письменника-християнина Василя Барки, у творчості якого оприявнюється симбіоз дохристиянських, християнсько-філософських морально-етичних поглядів і настанов. Мабуть, це один із секретів геніальної прозорості, простоти думок і образів, закладених у його творах, а проте й складності, багатшаровості змісту його художніх світів.

Представити власне бачення та розуміння такої авторської картини світу покликане дослідження Мирослави Вовк, в котрому здійснено нову спробу перепрочитання прозової спадщини Василя Барки під кутом проблеми фольклоризму та народно-традиційного аспекту, що закодовані, на її думку, в універсальних міфо-символічних поняттях. Спираючись на досить велику кількість публікацій із зазначеної тематики, авторка дослідження змогла запропонувати свій ключ до розуміння та аналізу майстерності художнього твору.

У наші дні спостерігаємо посилення уваги до рудиментів архаїчної свідомості, адже вони справдана несли у собі розуміння загальних закономірностей людського буття у світі та гармонійної взаємодії з ним. Вони є своєрідним семантичним концентратом набутого людьми досвіду і самі закликають декодувати їх в контексті відображення трагічних подій ХХ століття – висвітлити, з’ясувати, зважити правильність розуміння і сприйняття у художньому трактуванні перипетій самого життя у “дзеркалі життя”, яким є не лише література, але й фольклор як більш давня, полісемантична форма осмислення й узагальнення подій реальності.

У контексті дослідження творчості Василя Барки М.Вовк вважає за доцільне акцентувати увагу на аспектах впливу української фольклорної традиції на її образний, сюжетний, стилістичний виміри через інтерпретаційну конкретизацію понять “інтерференція міфології, фольклору та літератури”, “реміфологізація”, “бриколаж”, “колективна пам’ять”, “архетипна образна символіка”, “сакральна ритуальність” тощо.

Відзначимо аналітичну послідовність та логічність мислення дослідниці, розвиток думки якої від загального до конкретного чітко простежується у структурі монографії. Так, у передмові вона наголошує на особливій актуальності проблеми взаємодії фольклору та літератури у ситуації сучасних соціокультурних явищ та позиціонує семіотично-структуралістський підхід як основний метод свого наукового дослідження.

У першому розділі («*Проза Василя Барки як об’єкт фольклористичного аналізу*») М.Вовк розглядає прозу Василя Барки як об’єкт фольклористичного аналізу та визначає його методологічні засади. Проаналізувавши основні літературознавчі, культурологічні, фольклористичні, філософсько-етичні, філософсько-антропологічні праці, авторка наголошує на ідейно-естетичній категорії фольклоризму та її значенні для індивідуального авторського конструювання дійсності, пошуку образно-мовних засобів. Водночас зауважує необхідність декодування художньої системи літературного твору (С.

9) за допомогою асоціативно-рефлексивного аналізу та утилітарного в сучасному розумінні фундаментального поняття міфу. Щоправда, треба зазначити, що визначенню теоретико-методологічних та емпіричних основ даного дослідження бракує системності мислення, а замість збирально-накопичувального варто було б використати усвідомлено-переосмислений підхід до висвітлення джерельної бази дослідження в контексті літератури та культури ХХ століття і стосовно творчості Василя Барки. Також викликає питання перелік “джерел дослідження”, адже в темі зазначено збірне поняття “прозова спадщина”, а у Василя Барки це не лише маловідомі та невідомі архівні матеріали й епістолярій, а й романи ”Жовтий князь”, “Рай”, “Спокутник і ключі землі”. До речі, не можемо погодитися і з екстраординарним визначенням жанрових різновидів романістики (роман-мартиролог чи роман у новелах (С. 16)), що не є вмотивованим з огляду на літературознавчий термінологічний канон або ж не подано їх обґрунтованого коментаря автора дослідження.

У другому розділі («Художній світ Василя Барки і фольклор») розглядається народно-традиційний аспект художнього світу Василя Барки, його релігійно-етична складова й така важлива константа авторського світосприйняття як “філософія серця”. Ці три складові, як відомо, дійсно є органічним смисложиттєвим поєднанням, яке визначило індивідуальну авторську специфіку відтворення дійсності у змістовому та стилістичному планах творів В. Барки. Дослідниця доповнює їх поняттями “традиційні схеми народного світогляду”, “морально-етичні погляди народу”, “етнічна модель світу”, “народнорелігійна мораль” із притаманними їй і наявними у творах письменника світоглядними орієнтирами-концептами “дерево життя”, “рід”, “Бог”, “Христос”, “душа”, “земля”, “пекло”, “рай”, “мати”, “любов”, “серце”, “Україна”, “національна пам’ять”, “етнічна мова”, “традиція”, “селянська культура”, “трудова етика”. Всі вони у різні способи проявляються у художніх текстах В. Барки, та визначальними серед них дослідниця вважає два домінуючі аспекти – це моральні цінності, сформовані родоводом, та вплив певних біографічних подій на формування релігійно-іраціонального світогляду письменника, що був білим монахом.

“Сковородинізм” В. Барки дослідниця інтерпретує як одне з найцікавіших продовжень філософської ідеї “трьох світів” та їх поділ на дві складові (видиму і невидиму): світ світів і світ людини, Біблія, міфо-символічна система якої, на її думку, є визначальною в етико-естетичній системі митця (с. 42), а також неперехідний інтерес до поняття “серце” як головного в кордоцентричній теорії. Авторка принципово доповнює розуміння кордоцентризму В. Барки психологічно-емоційним, релігійним і символічно-антропоцентричним тлумаченням.

У третьому розділі («Міфологічна та прозова основа прозового доробку Василя Барки») М.Вовк здійснює конкретизацію міфологічної та фольклорної основи прозового доробку письменника-емігранта. Це, зокрема, декодування символічних назв романів “Рай” і “Жовтий князь”, що спонтанно активізують поняття міфологічної свідомості, літературної міфологізації та реміфологізації, знаку, символу (с. 49), гомеоморфізму тощо. Ці вузлові коди потрактовано з позиції теоретичного осмислення міфу, символізації мови як первинного засобу міфологічного мислення, символу як формотворчого елемента картини світу, і надалі на такому методологічному підґрунті проаналізовано назви романів у контексті народнорелігійної моделі світосприйняття збірних образів змія, дракона, ящура, звіра, сфінкса, диявола, бузувіра, князя, а також семантичного наповнення колоративу “жовтий” та образу-символу “раю” (едему), що трансформований у численних під мотивах: “рай – хата – сад”, “рай – хата – людина”, “рай – сфінкс – держава” та в метафоризованих їх антиподах: “рай – любов”, “рай – гармонія” (С. 108).

Продовжує дослідження розгляд загальної архетипної образної символіки типових для української нації етноархетипів. Їх модифіковане висвітлення при порушенні загальнолюдських світоглядних проблем, як вважає дослідниця, доповнює естетичну цілісність творів, а притаманне В. Барці використання прийому бриколажу – одного з

основних прийомів оновленого міфологічного та постмодерного мислення – насичує символічну структуру його прозових творів і надає нових, ремінісцентних, сакральних-загальнолюдських відтінків семантиці концептуальних моделей Дерева життя (Дерево світу у В.Барки – Дуб), неба, хреста, Місяця (мотив братовбивства), Сонця, зірок, світла, темряви, дому (характерна диспозиція «свій – чужий»), смерті, воріт, серця (варіанти значення чистота, небесна любов). Тут варто відзначити й те, що, на думку дослідниці, для зображення трагедії народу, традиційний світогляд якого характеризується релігійним трактуванням явищ дійсності, закономірною видається створена у романістиці В. Барки світоглядні конструкції “серце – віра – Бог”, “серце – віра – народ”, які передають глибинні емоційні пласти української ментальності (до речі, сучасні філософи, культурологи, соціологи, політологи вважають такі конструкції основою духовного відродження народу та визнають їхню силу у протистоянні бездуховності та моральному вихолощенню сучасного суспільства), “душі (народна душа)” (знаходить вираження і у символічних концептах “душа – життєва сила – страждання”, “душа – тіло”) і т. д.

Здійснивши глибоке й виважене, підкріплене ґрунтовним доречним ілюстративним матеріалом із текстів творів та багатьох теоретичних праць, тлумачення окреслених міфо-символічних складових авторського бачення світу, М. Вовк вирішує питання про фольклоризм індивідуального стилю письменника. Це поняття має, щоправда, контроверсійні оцінки. Однак варто погодитися з тим, що неодноманітність та вправне використання фольклорних засобів, як це бачимо у творчості Василя Барки, тільки додає художньому твору естетичної багатогранності та змістової цілісності. Водночас не можна стверджувати, що Василь Барка моделював і модифікував засвоєні з дитинства концепти чи символи, свідомо здійснюючи їх творчо осмислену трансформацію. Тут дослідниця суперечить сама собі, адже у 2 розділі монографії сама підкреслює органічну глибинну єдність народно-релігійного та філософсько-естетичного світогляду письменника. В іншому разі таке дослідження було б неможливо написати.

Разом з тим авторка визначає й типові для прозових текстів В. Барки фольклорні мовностилістичні засоби, що також є особливістю індивідуального авторського стилю. Це, зокрема, постійні епітети, розлогі порівняння, традиційні метафоричні конструкції та фразеологізми, традиційні формули мовного етикету, оксюмори, синекдохи, градації, гіперболи, тавтології, еліпсиси, авторська модифікація народного мовлення (стилізації під живе мовлення) тощо.

Четвертий розділ (*«Етноархетипи та ритуали як моделюючі засоби символічного світу авторської прози»*) доповнює проаналізовані у третьому архетипи як моделюючі засоби символічного світу авторської прози та ритуали. Дослідниця докладно зупиняється на аналізі чи не найголовнішого архетипу для українського народу та специфічного для самого письменника – архетипу сім’ї та пов’язаними з сімейним життям, життям у соціумі супровідними ритуальними діями. Тут визначається цілий комплекс смислових відтінків архетипних значень і мотивів, серед яких символічні структури: “батьки – діти”, “мати – вишня – вдова”, “мати – пам’ять”, “мати – праця – хліб – земля”, “мати – дитина”, “жінка – чоловік”, “мати – Аніма – Богородиця”, наскрізний об’єднавчий емоційний мотив материнства та справжньої – в українському етнічному розумінні – жіночності, моделі етнічної родинної педагогіки, селянсько-хліборобської праці, родинних функцій батька, доньки, сина, онуки, свекрухи, невістки, автохтонні морально-етичні засади української родини тощо.

Стандартизовані форми людської поведінки, що репрезентують міфи в дії – ритуали (с. 197) – М. Вовк бачить крізь призму їх сакральної сутності, найрельєфніше вираженої у час описуваних подій через символічну опозицію “Космос – Хаос”, “сакральне – профанне”. Дослідниця констатує загальну регулятивну функцію ритуалу у суспільстві, особливо в складних соціально-історичних обставинах. Важливого супутнього значення при цьому набуває обряд переходу у різноманітних його розуміннях – підготовки до смерті, прощання та поховання. На жаль, авторка не згадує про новітні

ритуали, які власне й видозмінюють дійсність, активізуючи та перетрансформовуючи згадані символічні опозиції, що стає не природно означеним і вмотивованим рухом буття, а спотворено-звироднілим існуванням на межі життя та смерті.

Прикметно, що в додатках автор монографії подає унікальні схеми, що їх запропонував сам Василь Барка як проєкцію свого бачення і розуміння релігійно-світоглядної структури Всесвіту.

Означивши у висновках мету дослідження як реалізовану – мовляв, монографія реконструювала авторську модель світосприйняття, втілену через міфологічну та архетипну символіку, М.Вовк накреслює низку питань, які потребують подальшого занурення в художні тексти В. Барки та роботу із супутніми документами.

У такий спосіб – через розгляд міфологічних та фольклорних елементів, що ними у різних модифікаціях просякнуті всі рівні тексту, можна чітко простежити відкритість творів для читачів, адже ми з народження є носіями тих етнокультурних кодів, світоглядних морально-етичних принципів і настанов, які окреслено у монографічному дослідженні М.Вовк як окремі структурні елементи та стилістично об'єднавчі авторські смислові маркери тексту. Але ж читачі сприймають їх смисли в одномоментній єдності значень та всіх пережитих історичних епох, що дійсно вказує на надійний механізм колективної та національної пам'яті, зафіксованої в міфі, фольклорі, літературі, культурі. Мабуть, насамперед у зв'язку з цим романи В. Барки стали чи не найвагомішими художніми свідченнями про страждання в час голодомору в Україні та в усій повноті відбили жахи та людські й усенаціональні трагедії за радянського тоталітаризму.

Марина КУЛЬЧИЦЬКА